

30 Ağustos Zafer Bayramı Kanunu, İlk Zafer Kutlaması ve Büyük Taarruz İle İlgili Bazı Bilgiler

Burhan SAYILIR*

Özet

26 Ağustos 1922'de başlayan 30 Ağustos 1922 gününe kadar beş gün beş gece devam eden Büyük Taarruz, Türklerin kesin zaferi ile sonuçlanmıştır. Taarruzun planlaması büyük bir gizlilik ve titizlik içinde yapılmıştır. Taarruzun zamanından Gazi Mustafa Kemal Paşa ve yanındaki bir iki yakın mesai arkadaşından başka kimse haberdar olmamıştır. Büyük Taarruz öncesinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden dördüncü defa olmak üzere Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya Başkomutan unvanı verilmiştir. Büyük Taarruz öncesi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde muhalif olan mebuslar tarafından yoğun eleştirilerin hedefi olan Gazi Mustafa Kemal Paşa, 26 Ağustos'ta başlayan taarruzun haberi meclise ulaştığında bu muhalif mebuslar da ordunun başarılarını tebrik etmişlerdir. 30 Ağustos'ta Türk ordusunun kesin zaferi ile sonuçlanan Büyük Taarruz gerek Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde gerek basında gerekse halk arasında büyük sevinçle karşılanmış ve orduya ve ordunun Başkomutanına başarılarından dolayı tebrik telgrafları gelmiştir. Zaferden iki yıl sonra 30 Ağustos 1924'te Dumlupınar'da Büyük Zafer'in Başkomutanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın da katıldığı bir törenle hem zafer kutlanmış hem de şehitler anılmıştır. Törende Fevzi Paşa yaptığı konuşmada Büyük Taarruzun bütün aşamalarını anlatmış zaferin önemi konusunda törene katılanlara geniş bilgi vermiştir. Ardından diğer protokol konuşmaları yapılmış ve en son da Gazi Mustafa Kemal Paşa bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında Gazi Mustafa Kemal Paşa, Büyük Zafer'in Türk milleti için ne anlam taşıdığını ve bundan sonra genç Türkiye Cumhuriyeti'nin izleyeceği yol ile ilgili görüşlerini anlatmıştır. Törende ayrıca "Meçhul Şehit Anıtı"nın temeli de atılmıştır. Bu törenden iki yıl sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde bir kanun çıkarılarak 30 Ağustos'un ordunun bayra-

* Yrd. Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, burhansayilir@yahoo.com.

mı olduğu belirlenmiştir. Ancak 1930'ların ortalarına kadar ilk tören gibi üst düzeyde gerçekleşen Büyük Zafer kutlaması veya anma töreni yapılmamıştır. Halbuki 1926 yılında çıkarılan kanuna uygun dönemin Milli Savunma Bakanı Recep [PEKER] Bey tarafından yayımlanan genelgede ise törenin nasıl yapılacağı ayrıntılı şekilde yazılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Büyük Zafer, Başkomutanlık Muharebesi, Türk İstiklal Harbi*

August 30 Victory Day Law, The First Victory Celebration and Great Attack Some Information About

Abstract

The decisive Turkish assault which resulted in Turkish victory was fought for five days from 26 to 30 August 1922. The preparations of the great assault were carried out confidentially the time fixed for the assault only by Mustafa Kemal and a limited number of people in high command. Mustafa Kemal was appointed as Commander in Chief by the parliament for the fourth time and despite the growing criticism by some members in the parliament the initiation and the success of the attack were eventually appreciated even by them. The breakthrough and decisive victory of the Turkish armies on August 30 were embraced and celebrated by the parliament press and Turkish people. Commander in Chief received many congratulatory addresses. Two years after the victory on 30 August 1924, a great commemorative ceremony was held in Dumlupınar. Fevzi Pasha addressed the audience describing the battle, victory and its significance for Turks. After other speeches, Mustafa Kemal was the last to deliver a speech in which he mentioned the importance of the great victory and guided the way of the young Turkish Republic in details. In the ceremony the construction of the "Monument of Unknown Soldier" was also started. Two years later, August 30 was officially proclaimed as the army's festival. But no big ceremonies were held until 1930s, when Minister of War, Recep (PEKER) published in a memorandum in which details of conducting of the ceremonies were described in accordance with the regulations in 1926.

Keywords: *Turkish Independence War, the Great Victory, Commander-in-Cief Battle*

Giriş

Türk İstiklal Harbi'nin dönüm noktası olan Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Muharebesi, yok edilmek ve vatanından kovulmak istenen bir halkın millet olması-nda, ülkesini işgalcilerden elbirliği ile kurtarması ve özgür ve bağımsız yaşama isteğinin tezahürüdür.

Milli ordunun işgalci güçlere son ve kesin darbeyi vurmasını sağlamak ve Anadolu'dan atmak için düşünülp planlanan harekât hazırlıkları büyük bir özen ve gizlilik içinde yürütülmüştür. Büyük taarruz işgalciler tarafından beklenilmeyen ve dolayısıyla kamuoyu dikkatinin başka konularla meşgul edildiği bir zamanda gerçekleştirilmiş bu yönüyle de dünyada büyük bir şaşkınlıkla karşılanmıştır.¹

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 20 Temmuz 1922'deki oturumunda Mustafa Kemal Paşa'ya dördüncü kez olmak üzere Başkomutanlık yetkisi verilmiştir. Ancak bu sefer önceki Başkomutanlık yetkilerinden farklı olarak Mustafa Kemal Paşa mecliste yaptığı konuşmada, "... *Bugün ordumuzun manevi kuvveti en yüksek derecededir. Ordumuzun maddi kuvveti de fevkalade bir önleme gerek hissettirmeksizin milli emelleri tam bir güvenle elde edecek düzeye ulaşmıştır. Bu nedenle böyle bir yetkiyi devam ettirmeye gerek kalmadığı görüşümdedir.*" şeklinde ifade ederek bu sefer kendisine geniş yetkiler verilmesine gerek olmadığı söylemiştir.²

Mustafa Kemal Paşa Büyük Taarruz için lojistik hazırlıkları bütün hızıyla devam ettiren bir taraftan da harekât planları üzerinde çalışmalarını sürdürüyordu. Her ne kadar Başkomutanlık yetkisi ile ilgili görüşme mecliste 20 Temmuz'da yapıldıysa da Mustafa Kemal Paşa taarruz kararını haziran ayında almış ve hazırlıkları gizli olarak yürütmüştür. Bu karardan haberi olanlar ise yalnız cephe komutanı İsmet Paşa, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa ile Milli Savunma Bakanı Kazım Paşa idi. Mustafa Kemal Paşa gezi adı altında bir seyahat gerçekleştirerek gittiği Sarıköy İstasyonu'nda İsmet Paşa, Fevzi Paşa ve Kazım Paşa ile bir durum değerlendirmesi yaparak büyük taarruzun Ağustos ayı sonlarında yapılması kararlaştırıldı.³

1 Hazırlıkların uzun sürmesi ve özenle gizlenmesi, gelişmeleri iyi değerlendiremeyen veya yeterince bilgi sahibi olamayan Salahattin ve Hüseyin Avni Beylerin başını çektiği muhalefet gruplarınınca Mustafa Kemal Paşa sık sık eleştirilmiştir. Ocak 1922'de Başkomutanlığın Ankara, yani cepheden uzakta olduğu belirtilerek Mustafa Kemal Paşa'nın görevini layıkıyla yapamadığı vurgulanmış ve bu eleştirilerin dozu kimi zaman yoğun saldırılara dönüşmüştür. Ahmet Emin Yaman, "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Büyük Zafer" *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: XVI, Sayı: 27, Ankara 1994, s. 147.

2 Mustafa Kemal Paşa'nın Başkomutanlık Kanununun dördüncü defa uzatılması sırasında TBMM'de yaptığı konuşma için bkz. Gülseren Akalın, "Başkomutanlık Kanununun Dördüncü Defa Uzatılması Sırasında Mustafa Kemal Paşa'nın TBMM'nde Konuşması ve El Konuşması ve El azısıyla Hazırlık Notu", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: XXII, Sayı: 64-65-66, Mart-Temmuz-Kasım 2006, s. 210. Mustafa Kemal Paşa'ya Başkomutanlık yetkisi daha önce TBMM tarafından, ilki 5 Ağustos 1921'de, ikincisi 4 Şubat 1922'de, üçüncüsü de 6 Mayıs 1922'de olmak üzere üçer aylık sürelerle verilmiştir; Meclis tutanaklarına göre Başkomutanlık görüşmeleri ile ilgili olarak bkz. Seçil Akgün, Meclis Tutanaklarında Atatürk'ün Başkomutanlığı, *Büyük Zafer ve Sonuçları*, İstanbul 1982, ss. 189-221.

3 Afet İnan, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, Ankara 1991, s. 92; Büyük Taarruz'da Batı Cephesi Karargâhı Akşehir'deki gelişmelerle ilgili bkz. Mehmet Önder, "Akşehir'de Garp Cephesi Karargâhı ve Büyük Taarruz Karargâhı", *Büyük Zafer'in 50. Yıldönümü'ne Armağan*, İstanbul 1972, ss. 255-257.

Hazırlıkları oldukça hassas ve büyük bir özen içinde yapılan Büyük Taarruz için 26 Ağustos'ta saat 03:00'te karargâhtan ayrılan Mustafa Kemal Paşa beraberinde Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa ve Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa olduğu halde Birinci Ordu'nun gözetleme yeri olan Kocatepe'ye geldi. Sabah saat 05:00'te gün ağarırken Türk topçu ateşiyle taarruz başlamıştır.⁴

Tarafların ordu mevcutları şu şekilde idi: Yunan kuvvetleri, 6.564 subay, 218.000 er, 83 tüfek, 1.300 kılıç, 3.113 makineli tüfek, 1.280 ağır makineli tüfek, 418 top ve 50 uçak. Türk kuvvetleri, 8.659 subay, 199.283 er, 100.352 tüfek, 2.025 hafif makineli tüfek, 839 ağır makineli tüfek, 5.000 kılıç, 340 top ve 8 uçak.⁵

Topçu ateşini müteakip piyadeler ileri harekâta başlamıştır. Bütün cephede birlikler düşmanla temas haline gelmiş, süngü hücumuna kalkan bazı Türk birlikleri ilk olarak Tınaztepe, kısa süre sonrada Belentepe'yi ele geçirmişlerdir. Buraları, Türkmentepe, Sivritepe ve Kırcaarslan'ın ele geçirilmesi takip etmiştir. Türk birliklerinin çökertmeye çalıştıkları Yunan cephesi yirmi kilometrelik bir alandı. Bu Türk ilerleyişi karşısında Yunan Komutan Trikopis Afyon'daki Yunan hastanelerinin boşaltılmasını Uşak'a nakledilmesini emretti. Batı Cephesi'nin Kuzey kanadındaki Seyitgazi'de de Türk ordusu Yunan birliklerini oyalamak amacıyla taarruza başlamıştır.⁶

Ağustos'un 26'sını 27'sine bağlayan gece Afyon'da Büyük Taarruz'un başladığı bilgisini alan Ankara halkı oldukça endişeli ve bunalımlı bir gece geçirmiştir. 27 Ağustos'ta Türk birlikleri sabahın erken saatlerinden başlayarak kitleler halinde Yunan mevzilerine girmeye başlamış ve Yunanlıların bir yıldan bu yana tahkim ettikleri mevziler bir bir Türklerin eline geçmeye başlamıştır. Türklerin ilerleyişi Afyon'daki Gayrimüslim halk üzerinde ciddi endişe yaratmıştır. Özellikle Yunanlılarla işbirliği halinde olan ve onlara lojistik destek sağlayan Rumlar ve Ermeniler endişeli zamanlar geçirmişlerdir. 3-4 bin Rum ve Ermeni Afyonu terk etmek üzere istasyona akın etmişler, kısa süre içinde Yunanlılar da Afyonu terk ederek geri çekilmişlerdir. Türk birlikleri Yunanlılardan boşalan mevzilere girerek kısa sürede Afyona ulaşmıştır. Nurettin Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafla Afyon'un ele geçirildiğini bildirmiştir.⁷

Afyon'un Türkler tarafından ele geçirildiği haberi Ankara'da ve ülkenin diğer taraflarında büyük bir sevinç ile karşılandı. Ali Fuat Cebesoy bu durumu şu sözlerle anlatmıştır: "...tarifi mümkün olmayan bir sevinç ve tatlı bir heyecan içindeki halk yedisinden yetmişine sokaklara döküldü. Havasa silahlar atıldı. Her adım başında 'Yaşasın Millet! Yaşasın milli ordu! Yaşasın Gazimiz! Sesleri yükseldi...'"⁸

4 Durmuş Yalçın (ve diğerleri), *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Ankara 2000, s. 307.

5 Yalçın (ve diğerleri), *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, s. 311.

6 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Cilt: IV, Ankara 1996, s. 599.

7 Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, s. 601.

8 Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, s. 601.

Büyük taarruzun başlamasından üç gün sonra da çarpışmalar bütün cephede hız kesmeden devam etmiştir. Afyonu boşalttıktan sonra Yunan ordusunun çekildiği Sincanlı Ovası, Türk birlikleri tarafından ele geçirilmiştir. 28 Ağustos'ta Başkomutan Mustafa Kemal Paşa Afyon'a gitti. Afyonlular Başkomutanlarına büyük sevgi gösterilerinde bulundu. Yunan makamları Türkiyeli Rumları silahlaltına alma yönünde bir karar aldı. Yeni alınanlarla birlikte Yunan ordusunda 35.000 Türkiyeli Rum'un silahlaltında olduğu tahmin edilmekteydi.⁹

29 Ağustos'ta Türk ordusunun başarılı ilerleyişi devam ederken Yunan ordusunda umutsuzluk had safhaya çıkmıştı. Bir yıl önce işgal edilmiş olan birçok yerleşim yeri bir bir Türk ordusu tarafından ele geçirilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Fevzi Paşa ve İsmet Paşa Afyon'da bir durum değerlendirme toplantısı yapmış ve değerlendirme sonucunda saldırının şiddetle devam ettirilmesine ve düşmanın devamlı surette takibine kararı vermişlerdir.¹⁰

30 Ağustos'ta Aslıhanlar civarında kuşatılmış düşman birlikleri Mustafa Kemal Paşa'nın bizzat idare ettiği Dumlupınar Muharebesi'nde külliyetle imha edilmiş ve çok sayıda Yunan askeri esir alınmıştır. Kısa süre sonra da Yunan Ordusu Başkomutanı Trikopis de esir edilmiştir. Yunan ordusu 4-5 günlük bir süre zarfında bozulup dağıldı. Bunların bıraktıkları, top, tüfek ve savaş araç gereçleri terk edilmiş bir şekilde savaş meydanında duruyordu. Düşmanın toparlanmasına fırsat vermemek amacıyla Başkomutan 1 Eylül 1922'de önemli ve tarihe geçen "*Ordular ilk hedefiniz Akdeniz'dir, İleri!*" sözünü söylemiş, düşmanın Anadolu'dan atılacağını açıkça beyan etmiştir.¹¹

Büyük Taarruz'un zaferle sonuçlanmasının ardından, TBMM'deki muhalifler de fikir değiştirip zaferi öven sözler sarfetmeye başladılar. Mecliste en hararetli muhalefeti yapan Erzurum mebusu Hüseyin Avni Bey bu sefer Başkomutan Mustafa Kemal lehine hararetli bir konuşma yaparak zaferle ilgili düşüncelerini dile getirmiştir: "*Milli mefkurenin rehberi olan Gazi Hazretleri bugün bu ordunun kumandanlığını kabul ettiği gibi milli mefkurenin rehberliğini de kabul etmiştir. Ne büyük, ne azametli bir ruh! Bugün bu zafere bizi tebşir eden Başkumandandan rica ederim ki, çiftçinin başında yine o zekaları sayesinde bu cihan iktisadiyatında tezkar etmelerini Cenab-ı Hak'tan temenni ederim.*" Bolu mebusu Tunalı Hilmi Bey ise yaptığı konuşmada büyük zafer kazanan Türk ordusunun muzaffer komutanını tarif edecek bir unvan bir sıfatı bulamadığını dile getirmiştir.¹²

9 Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, s. 606.

10 Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, s. 609.

11 Yalçın (ve diğerleri), *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, s. 312.

12 Ahmet Emin Yaman, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Büyük Zafer, s.148; Ayrıca bkz. Sadi Borak, Büyük Zafer'in Cephe Gerisi, *Büyük Zafer'in 50. Yıldönümü'ne Armağan*, İstanbul 1972, ss. 116-137.

Türk ve dünya basınında da Türk ordusunun zafer kazanması büyük yankı bulmuştur. Dönemin etkin gazetelerinden Hakimiyet-i Milliye, Peyam-ı Sabah, Açık-söz gibi gazeteler Büyük Taarruz süresince okurlarına olaylar hakkında olumlu veya olumsuz bilgiler vermişlerdir. Yabancı basın da Türk basınından, Yunan basınında veya kendi muhabirleri aracılığıyla olaylar ile ilgili bilgileri kendi okurlarına ulaştırmışlardır.¹³ Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Muharebesi sonucunda Türk ordusunun 2.543'ü şehit, 9977'si yaralı ve 101'i esir olmak üzere 12.621 kişi zayıftı.¹⁴

Başkomutanlık Büyük Taarruz Meydan Muharebesi'nde¹⁵ 26-30 Ağustos tarihleri arasındaki 5 günlük muharebelerde şehit olan subaylarımız aşağıdaki tabloda verilmiştir:¹⁶

-
- 13 Büyük Zaferin Türk Basınındaki yansımaları ile ilgili geniş bilgi için bkz. Ahmet Emin Yaman, "Kurtuluş Savaşı Basınında Büyük Zafer", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: XIX, Sayı: 30, Ankara 1998, Ayrıca bkz., Gotthard Jaeschke, Kurtuluş Savaşı İle İlgili Belgeler, Ankara 1991; Büyük Zafer'in Dünya kamuoyunu nasıl etkilediğini anlamak için bkz. Hikmet Bayur, "26 Ağustos 1922 Büyük Zaferi'nin Dünya Tarihi Üzerindeki Etkileri", *Büyük Zafer'in 50. Yıldönümü'ne Armağan*, İstanbul 1972, ss.76-94.
  - 14 Fahri Belen, *Büyük Türk Zaferi, Afyondan İzmir'e*, İstanbul 1972, s. 115.
  - 15 30 Ağustos 1922'deki muharebeye Başkomutanlık Muharebesi adının verilmesi ile ilgili Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa 05. 09. 1922 tarihinde bir teklifte bulunmuş ve bu ad kullanılmıştır. Söz konusu teklifle ilgili olarak bkz. BCA, Dosya: 4936M, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 54.354.35.M.
  - 16 Nusret Baycan, "*Türk İstiklal Harbinde Şehit Düşen Subaylar*", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: IV, Sayı: 12, Haziran 1998, s. 678, 681-683, 686, 689-690, 693-697, 699-704, 707, 709-715, 717, 719-722, 725, 732-737,739-740; Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Muharebesi'nin komuta kadrosu ile ilgili geniş bilgi için bkz. Nusret Baycan, "Büyük Taarruz 'da Komuta Kademelerinde Görev Alanlarla Üst Düzeydeki Karargah Subayları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Ankara 1993, ss. 311-394; Ayrıca, İsmet Görçülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu*, Ankara 1993.

Rütbe	Subayın Adı	Sicili	Memleketi	Sınıfı	Birlik Adı
Binbaşı	Süleyman	1318-139	İstanbul	Piyade	2. Tümen Hücum Taburu Komutanı
Kd. Yüzbaşı	Hüseyin Hüsnü	1318-435	Bursa	Piyade	37. Alay 2. Tabur Komutanı
Binbaşı	Halit	1319-112	Elazığ	Piyade	38. Alay 2. Tabur Komutanı
Yüzbaşı	Ahmet Fevzi	1319-188	Kozan	Piyade	64. Alay 3. Tabur 9. Bölüm Kom.
Binbaşı	Nusret	1320-74	Bağdat	Piyade	24. Alay 1. Tabur Komutanı
Binbaşı	Osman	1320-201	İstanbul	Piyade	37. Alay Komutan Vekili
Kd. Yüzbaşı	Şükrü	1322-231	Köprülü	Piyade	35. Alay 2. Tabur 5. Bölük Kom.
Kd. Yüzbaşı	Mehmet Behram	1322-421	Köprülü	Piyade	37. Alay 3. Tabur 11. Bölük Kom.
Yüzbaşı	Mehmet Remzi	1325-48	İstanbul	Piyade	38. Alay 3. Tabur 12. Bölük Kom.
Yüzbaşı	Kemalettin	1325-133	Akseki	Piyade	69. Alay 3. Tabur 9. Bölük
Yüzbaşı	Mehmet Arif	1325-223	İstanbul	Piyade	40. Alay Makineli Tüfek Bölük Kom.
Yüzbaşı	Mehmet Kadri	1328-140	İstanbul	Piyade	19. Tümen Hücum Tb. 1. Blk. Kom.
Yüzbaşı	Ali Asım	1328-206	İstanbul	Piyade	45. Alay 1. Tabur 2. Bölük Kom.
Yüzbaşı	Mehmet Atif	1328-397	İstanbul	Piyade	39. Alay 3. Tabur 11. Bölük Kom.
Yüzbaşı	Mehmet Nuri	1328-412	Prizren	Piyade	39. Alay'da bölük komutanı
Üsteğmen	Mehmet Kemal	1329-36	Aksaray	Piyade	18. Alay 2. Tabur 7. Bölük Kom.
Üsteğmen	Ömer Mümtaz	1329-73	Kırşehir	Piyade	26. Alay 2. Tabur 5. Bölük
Üsteğmen	Ahmet Münir	1329-175	Kazancılar	Piyade	38. Alay 2. Tabur 5. Bölük
Üsteğmen	Mehmet Süreyya	1330-65	Trabzon	Piyade	19. Tümen Hücum Tb. 2. Bölük
Yüzbaşı	Muharrem	1331-41	Girit	Piyade	64. Alay 1. Tabur 4. Bölük Kom.
Üsteğmen	Ahmet İhsan	1331-57	Trablus-garp	Piyade	37. Alay 1. Tabur 2. Bölük Kom
Üsteğmen	Cemal	1331-72	İstanbul	Piyade	İzmit2. Bağımsız Tb. 2. Blk Kom.
Yüzbaşı	Cevdet	1331-313	Eyüpsultan	Piyade	10. Alay 2. Tabur 7. Bölük Kom.
Yüzbaşı	Mehmet Ali	1331-461	Edirne	Piyade	BMM Muhafız Taburu
Teğmen	Hasan Muzaffer	1332-24	İstanbul	Piyade	50. Alay 3. Tabur 12. Bölük
Üsteğmen	Hüseyin Hüsnü	1332-137	Selanik	Piyade	70. Alay 2. Tabur 5. Bölük Kom.
Yüzbaşı	Mehmet Agah	1332-165	Bayburt	Piyade	36. Alay 1. Avcı Taburu 2. Blk. Kom.
Yüzbaşı	Yümnü	1332-168	İstanbul	Piyade	8. Alay 2. Tabur 5. Bölük Kom.
Üsteğmen	Hidayet	1332-295	İstanbul	Piyade	35. Alay 2. Tabur 6. Bölük Kom.
Üsteğmen	Mehmet Nuri	1332-405	İstanbul	Piyade	31. Alay emir subayı
Üsteğmen	Mehmet Neşet	1333-267	İstanbul	Piyade	57. Tümen Hücum Tb. 2. Blk. Kom
Üsteğmen	Ali Rıza	1333-432	Nazilli	Piyade	34. Alay 3. Tabur 11. Bölük
Üsteğmen	Kamil	1334-31	Harput	Piyade	38. Alay 2. Tabur 6. Bölük Kom.
Üsteğmen	Nuri	1334-87	Nevşehir	Piyade	70. Alay 1. Tabur 3. Bölük
Üsteğmen	Hüsamettin	1334-171	Erzurum	Piyade	37. Alay Makineli Tüfek Bölüğü
Teğmen	Muhlis	1334-278	Harput	Piyade	69. Alay 3. Tabur 10. Bölük
Teğmen	Cemal	1335-68	Çatalca	Piyade	34. Alay 2. Tabur 7. Bölük
Üsteğmen	Şevket	1336-9	İstanbul	Piyade	9. Alay 3. Tabur 9. Bölük
Teğmen	Mehmet Salih	1336-61	İstanbul	Piyade	57. Tümen Hücum Tb. 1. Blk.
Teğmen	Ahmet Sami	1336-68	Nazilli	Piyade	68. Alay 1. Tabur 1. Bölük
Teğmen	Hasan Tahsin	1336-132	Diyarbakır	Piyade	34. Alay 1. Tabur 2. Bölük

Teğmen	Muharib	1337-3	Derne	Piyade	127. Alay 2. Tabur 5. Bölük
Teğmen	Murat	1337-33	Trabzon	Piyade	159. Alay 1. Tabur 1. Bölük
Teğmen	Süleyman Sami	1337-95	Manastır	Piyade	127. Alay 3. Tabur 11. Bölük
Teğmen	Rıfat	1337-104	Erzurum	Piyade	159. Alay 2. Tabur 6. Bölük
Asteğmen	Şefik	1337-114	Konya	Piyade	16. Alay 1. Tabur 3. Bölük
Teğmen	Tahsin	1337-117	Bursa	Piyade	10. Alay 1. Tabur 1. Bölük
Asteğmen	Ali İrfan	1337-308	Üsküdar	Piyade	15. Alay 1. Tabur 1. Bölük
Teğmen	Alaaddin	1338-31	İstanbul	Piyade	57. Tümen Hücüm Mtf. Bölüğü
Asteğmen	Mustafa Avni	1338-41	İskilip	Piyade	34. Alay 2. Tabur 8. Bölük
Binbaşı	Galip	1322-44	Şumnu	Süvari	13. Süvari Alayı Komutanı
Binbaşı	Hüseyin Hüsnü	1324-15	Rize	Süvari	13. Süvari Alay 1. Tb. 4. Bölük Kom.
Yüzbaşı	Osman Şekip	1325-35	Harput	Süvari	3. Süvari Alayı 1. Tabur 1. Bölük
Üsteğmen	Hüseyin Selahattin	1337-5	İstanbul	Süvari	4. Süvari Alayı 1. Tabur 1. Bölük
Teğmen	Hüseyin Selahattin	1337-53	İstanbul	Süvari	3. Süvari Alayı 1. Tabur 1. Bölük
Teğmen	Lütfü	1338-5	Bayramiç	Süvari	5. Tümen Muhafız Süvari Bölüğü
Teğmen	Bedirhan	Mülteci	Kars	Süvari	8. Süvari Alayı 3. Tabur 10. Bölük
Yüzbaşı	A. Hidayet	1330-74	Selanik	Topçu	8. Tümen 2. Batarya Komutanı
Yüzbaşı	Süleyman	1328-114	İstanbul	Piyade	190. Alay 3. Tabur 11. Bölük Kom.
Yüzbaşı	Ali Kamil	1331-292	Harput	Piyade	15. Tümen Hücüm Tb. 2. Blk. Kom.
Asteğmen	Mehmet Remzi	1334-403	Ohri	Piyade	68. Alay 1. Tabur 3. Bölük
Teğmen	M. Şevket	1336-33	Kırcaali	Piyade	13. Alay 4. Tabur 13. Bölük
Üsteğmen	Şefik	1336-114	Konya	Piyade	16. Alay 1. Tabur 3. Bölük Kom. V.
Asteğmen	Ahmet Hilmi	1337-34	Bursa	Piyade	10. Alay 1. Tabur 1. Bölük
Asteğmen	Eşref Niyazi	1338-37	İstanbul	Piyade	64. Alay 1. Tabur 4. Bölük
Asteğmen	Hüseyin Necati		İstanbul	Piyade	10. Alay 2. Tabur 6. Bölük
Asteğmen	Hüseyin Avni		Bilecik	Piyade	10. Alay 2. Tabur 6. Bölük
Kd. Yüzbaşı	Raif		Ayaş	Süvari	11. Süvari Alayı 1. Tb. 1. Bölük Kom.
Asteğmen	Ahmet Rıfat	1338-441	Eğir	Piyade	36. Alay 2. Tabur 7. Bölük
Asteğmen	Ali	1328-40		Piyade	135. Alay 2. Tabur 6. Bölük
Teğmen	Arif	1337-592	Göle	Piyade	8. Alay 3. Tabur 10. Bölük

Büyük Zaferi Anmak Amacıyla Yapılan İlk Tören

Büyük Zafer'den iki yıl sonra 30 Ağustos 1924 cumartesi günü Dumlupınar'da Çal Köyü yakınlarında Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın da katılımıyla Büyük Zafer için ilk kutlama töreni yapıldı. Zaferi kutlamak için iki yıl beklemenin en önemli nedeni 1923 yılının yeni Türkiye açısından hem ulusal hem de uluslararası alanda yoğunluğun had safhada olmasıydı.¹⁷

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi 12 Ağustos 1924 tarihli nüshasının birinci sayfasından "Dumlupınar Meydan Muharebesi Tes'idi" başlıklı haberiyle bu sene ilk kez

17 Bedrettin Tuncel, *Atatürk ve 30 Ağustos Zaferi'nin İlk Kutlanması*, Ankara 1972, s.7

kutlama töreni yapılacağını duyurmuştur. Haberde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın da bir konuşma yapacağı bildirilmiştir. Tören programı ile ilgili olarak, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, Milli Savunma Bakanı Kazım Paşa, Milli Eğitim Bakanı Vasıf Bey'in 9 Ağustos 1924'te bir toplantı yaptıkları ve bu toplantıda törenin programını belirledikleri ve Bakanlar Kurulu'na onay için sundukları belirtilmiştir.¹⁸

İlk haberden altı gün sonra 18 Ağustos 1924 tarihli Hâkimiyet-i Milliye gazetesi ilk sayfadan törenin programını yayınlamış, İzmir, Ankara ve İstanbul'dan gelecekler için yüzde elli indirimli özel trenlerin kalkacağını duyurmuştur. Gazetenin okuyucularına duyurduğu program akışı şu şekildedir:¹⁹

1) Açılış Konuşması

Fevzi [ÇAKMAK] Paşa (Genel Kurmay Başkanı)

2) Meçhul Asker Abidesi ve heykelinin temel atma töreni

3) Protokol Konuşmaları

İstanbul Üniversitesi temsilcisi²⁰

Basın temsilcisi²¹

Türk Ocakları temsilcisi²²

Türkiye Öğretmenler Birliği temsilcisi²³

Türkiye Spor Kulüpleri Birliği temsilcisi²⁴

Kızılay temsilcisi²⁵

Barolar temsilcisi²⁶

Türk halkını temsilen Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Fethi [OKYAR] Bey Türkiye Cumhuriyeti Devleti Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal [ATATÜRK] Paşa

4) Resmi Geçit

Dumlupınar'daki Büyük Zafer kutlamaları için Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal [ATATÜRK] Paşa eşleri Latife Hanım ile birlikte 29 Ağustos

18 BCA, Dosya: 2337, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 197.351.8.; *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Ağustos 1924; Bedrettin Tuncel, *Atatürk ve 30 Ağustos Zaferi'nin İlk Kutlanması*, s. 12

19 *Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Ağustos 1924; Bedrettin Tuncel, *Atatürk ve 30 Ağustos Zaferi'nin İlk Kutlanması*, s. 15

20 İstanbul Üniversitesi adına, üniversite rektörü Prof. Dr. İsmail Hakkı [BALTACIOĞLU] Bey konuşma yapmıştır.

21 Basın adına Ağaoglu Ahmet [AĞAOĞLU] Bey konuşma yapmıştır.

22 Türk Ocağı adına Hamdullah Suphi [TANRIÖVER] Bey konuşma yapmıştır.

23 Türkiye Öğretmenler Birliği adına Nüzhet Haşim [SİNANOĞLU] Bey konuşma yapmıştır.

24 Türkiye Spor Kulüpleri Birliği adına Ali Sami [YEN] Bey konuşma yapmıştır.

25 Kızılay adına Akil Muhtar [ÖZDEN] Bey konuşma yapmıştır.

26 Barolar adına Muhiddin Baha [PARS] Bey konuşma yapmıştır.

1924 Cuma günü öğleden sonra saat 13:07'de Ankara'dan özel özel bir trenle hareket etmek üzere beklerken, Ankara garında kalabalık bir halk kitlesi onu uğurlamak için toplanmıştı. Yedi vagonlu trende Başbakan ve Dışişleri Bakanı İsmet [İNÖNÜ] Paşa ve eşi, Genelkurmay Başkanı Fevzi [ÇAKMAK] Paşa, Bakanlar, Milletvekilleri, gazeteciler bulunuyordu. Polatlı ve Eskişehir'e doğru ilerleyen tren Polatlı ve Eskişehir istasyonlarında toplanan halkın, bayram havasındaki yoğun sevgi gösteriyle karşılanmıştı. Eskişehir'e ulaşan tren gece saat 03:00'e doğru Eskişehir'den Afyonkarahisar'a hareket etmişti. Sabah saatlerine doğru zaferin kazanıldığı Afyonkarahisar'a ulaşılmıştı. Afyonkarahisarlılar Başkomutanlarını ve beraberindeki heyeti coşkulu bir şekilde karşılamışlardır.²⁷ İstanbul'dan gelen Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Ali Fethi [OKYAR] Bey ve gazeteciler, İzmir'den gelen Ali Fuat ve Kazım [KARABEKİR] Paşalar, İzzettin Fahri, Ali Hikmet, Şükrü Naili Paşalar, Eskişehir'den gelen Kemalettin Sami Paşa da Ankara heyetinden sonra Afyonkarahisar'a ulaşmışlardı.²⁸

30 Ağustos 1924 günü Çaltepe'de yapılacak törenler için bütün hazırlıklar yapılmıştı. Tören alanına giden güzergâhta iki tak dikkat çekmişti. Bunlardan birisi Çal Köyü'ne giden yolun üzerindeydi ve şu ibare yazılmıştı: "*Yaşasın Büyük Reis-i Cumhuriyemiz*". Yine yol üzerinde başka bir takın üzerinde daha uzun cümleler yazılmıştı: "*Beşbin senelik mefahiri ile ayakaltında kalan haysiyet-i milliyeyi bir hamlede kurtaran bu yerlerin halaskarını iki sene evvel bugün şuracıkta sihirli kılıcı ile ve bir yıldırım şiddetiyle Türk tarihini yazarken görmüştük. Bugün bir sayfası okunan o tarihin muhteşem timsaline Kütahya halkı tarafından yüzbinlerce selam ve ta'zim!*"²⁹

Öğleden sonra saat 13:00'e doğru Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal [ATATÜRK] Paşa Silkkisaray'dan Başkomutanlık sancağını taşıyan üstü açık otomobiliyle hareket etmiş, Keyiftepe'de kurulan çadırlardan birinde Latife Hanım beraberinde olduğu halde kısa süre istirahat etmiş, saat 13:30'da beraberindekilerle birlikte Çaltepe'deki tören yerine çıkmıştı.³⁰

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, 30 Ağustos 1924 yılında Dumlupınar'da yaptığı konuşmada, Büyük Zaferin önemini şu şekilde anlatmıştır:

*"30 Ağustos zaferi, Türk tarihinin en önemli dönüm noktasıdır. Ulusal tarihimiz çok büyük, parlak zaferlerle doludur. Ama Türk ulusunun burada kazandığı zafer kadar kesin sonuçlu, yalnız bizim tarihimize değil, dünya tarihine yeni bir akım vermekte kesin etkili bir meydan savaşı hatırlamıyorum. Besbelli ki genç Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli burada sağlamlaştırıldı, ölümsüz yaşayışı burada taçlandırıldı."*³¹

27 Tuncel, *Atatürk ve 30 Ağustos Zaferi'nin İlk Kutlanması*, s. 20, 31,

28 "Başkomandan Meydan Muharebesi Devr-i Senevisi Merasimi" *Ayın Tarihi*, Cilt: IV, Ankara 1340, s. 1. Ayrıca bkz. Nihat Değirmenci, Ali Günhan, *Şehit Sancaktar Mehmetçik Anıtı Temel Atma Töreni Nutukları*, Kütahya 2009, s. 7.

29 Tuncel, *Atatürk ve 30 Ağustos Zaferi'nin İlk Kutlanması*, s. 34.

30 Tuncel, *Atatürk ve 30 Ağustos Zaferi'nin İlk Kutlanması*, s. 35.

31 *Ayın Tarihi*, Cilt: IV, Ankara 1340, s. 23-28.

Daha önce belirlenen program doğrultusunda saat 14:00'te alkışlar arasında günün anlam ve önemini belirten konuşmalarını yapmak üzere Genelkurmay Başkanı Fevzi [ÇAKMAK] Paşa kürsüye çıkmış ve Büyük Zafer ile ilgili teknik bilgiler vermişti.³²

Cumhurbaşkanı ve Başkomutan Gazi Mustafa Kemal [ATATÜRK] Paşa, eşleri Latife Hanım ile birlikte "Meçhul Şehit" abidesinin temelini atmışlardır. Gazi Mustafa Kemal Paşa abidenin temel taşını kendi elleri ile koyduktan sonra, Afyon Milletvekili İzzet Ulvi Beyin oğlu Dumlupınar adlı şiiri okumuştur.³³

Programa göre kürsüye ikinci konuşmacı olarak İstanbul Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. İsmail Hakkı [BALTACIOĞLU] Bey çıkmış ve konuşmasını "...*Milli bir yararımız daha iki üç gün önce 'Meçhul Asker'den söz ederken demişti ki, 'Meçhul olan Türk yoktur. Malum olan Mehmetçik vardır'*" diyerek konuşmasını şu sözlerle tamamladı. "*Selam dünyadan ahirete malum askerden meçhul askere! Selam, hürmet Türk istiklalini vücuda getiren insanların dehasına! Hürmet, iman, Türkün bitmez tükenmez olan ebedi hayat kudretine!*"³⁴ ifadeleriyle tamamlamıştır.

Konuşmalar sırasıyla önce Türk basınına temsilen Kars Milletvekili Ağaoğlu Ahmet [AĞAOĞLU] Bey'in³⁵, Türk Ocaklarını temsilen Hamdullah Suphi [TANRIÖVER] Bey'in³⁶, Türkiye Öğretmenler Birliğini temsilen Nüzhet Haşim [SİNANOĞLU] Bey'in³⁷, Türkiye Spor Kulüplerini temsilen Ali Sami [YEN] Bey'in³⁸, Kızılay'ı temsilen Akil Muhtar [ÖZDEN] Bey'in³⁹, Baroları temsilen Muhiddin Baha [PARS]

32 Fevzi [ÇAKMAK] Paşa'nın yaptığı konuşmanın tam metni için bkz. *Ayin Tarihi*, Cilt: IV, Ankara 1340, s. 9-15; Ayrıca bkz. Değirmenci, Günhan, *Şehit Sancaktar Mehmetçik Anıtı Temel Atma Töreni Nutukları*, s. 8-12.

33 Tuncel, *Atatürk ve 30 Ağustos Zaferi'nin İlk Kutlanması*, s. 33.

34 Prof. Dr. İsmail Hakkı [BALTACIOĞLU] Bey'in konuşmasının tam metni için bkz. *Ayin Tarihi*, Cilt: IV, Ankara 1340, s. 15-16; Ayrıca bkz. Değirmenci, Günhan, *Şehit Sancaktar Mehmetçik Anıtı Temel Atma Töreni Nutukları*, s. 13-14.

35 Türk basınına temsilen Kars Milletvekili Ağaoğlu Ahmet [AĞAOĞLU] Bey'in konuşmasının tam metni için bkz. *Ayin Tarihi*, Cilt: IV, Ankara 1340, s. 17; Ayrıca bkz. Nihat Değirmenci, Ali Günhan, *Şehit Sancaktar Mehmetçik Anıtı Temel Atma Töreni Nutukları*, s. 14.

36 Türk Ocaklarını temsilen Hamdullah Suphi [TANRIÖVER] Bey'in konuşmasının tam metni için bkz. *Ayin Tarihi*, Cilt: IV, Ankara 1340, s. 18-19; Ayrıca bkz. Değirmenci, Günhan, *Şehit Sancaktar Mehmetçik Anıtı Temel Atma Töreni Nutukları*, s. 15-16.

37 Türkiye Öğretmenler Birliğini temsilen Nüzhet Haşim [SİNANOĞLU] Bey'in konuşmasının tam metni için bkz. *Ayin Tarihi*, Cilt: IV, Ankara 1340, s. 20; Ayrıca bkz. Değirmenci, Günhan, *Şehit Sancaktar Mehmetçik Anıtı Temel Atma Töreni Nutukları*, s. 17.

38 Türkiye Spor Kulüplerini temsilen Ali Sami [YEN] Bey'in konuşmasının tam metni için bkz. *Ayin Tarihi*, Cilt: IV, Ankara 1340, s. 22 ; Ayrıca bkz. Değirmenci, Günhan, *Şehit Sancaktar Mehmetçik Anıtı Temel Atma Töreni Nutukları*, s. 19.

39 Kızılay'ı temsilen Akil Muhtar [ÖZDEN] Bey'in konuşmasının tam metni için bkz. *Ayin Tarihi*, Cilt: IV, Ankara 1340, s. 23; Ayrıca bkz. Değirmenci, Günhan, *Şehit Sancaktar Mehmetçik Anıtı Temel Atma Töreni Nutukları*, s. 20.

Bey'in⁴⁰ son olarak da Türk milleti adına Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Ali Fethi [CEBESoy] Bey'in⁴¹ kürsüye çıkmalarıyla devam etti.⁴²

Konuşmaları yapmak üzere Büyük Zafer'in en büyük mimarı, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı ve Başkomutanı Gazi Mustafa Kemal [ATATÜRK] Paşa alkışlar arasında kürsüye çıktı. Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı konuşmanın tam metni ekte verilmiştir.⁴³

Büyük Zafer Resmi Bayram İlan Edildi

1924 zaferin en önemli mimarı Gazi Mustafa Kemal [ATATÜRK] Paşa'nın katılımıyla kutlanılan Büyük Zafer ve Başkomutanlık Muharebesi, iki yıl sonra 1926 yılında çıkarılan bir kanunla Türk ordusunun bayramı olarak ilan edildi. Ancak 1930'ların ortalarına kadar 30 Ağustos Zafer Bayramı görkemli kutlama ve anmalardan uzak bir şekilde törenlerle kutlanmıştı Özellikle 1960'lardan itibaren daha kapsamlı ve katılımlı bir şekilde kutlamalar yapılmaya başlanmıştır. Bu kutlamaların Büyük Zafer kutlamalarını da aşır içeriyeye ve dışarıya ordunun bir mesajı niteliği de taşıdığı görülmektedir. 1926 yılında çıkarılan kanunun metni şu şekildedir.⁴⁴

"Kanun Numarası: 795

Birinci Madde: İstiklal Muhaberatında zafer-i katiyi temin eden 30 Ağustos Başkomutan Muharebesi günü cumhuriyet ordu ve donanmasının zafer bayramıdır.

İkinci Madde: Her yıl dönümünde bu bayram günü kuvva-yı berriye, bahriye ve havayiye tarafından tes'ed olunur ve müdafaa-i milliye vekâletinin tanzim edeceği programa göre Dumlupınar'da ayrıca merasim-i askeriye icra edilir. Bugünde bilumum devair ile mektepler tatil olunur.

Üçüncü Madde: Bu kanun neşr tarihinden muteberdir.

Dördüncü Madde: Bu kanun ahkâmını icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

1 Nisan 1926"

40 Baroları temsilen Muhiddin Baha [PARS] Bey'in konuşmasının tam metni için bkz. *Ayın Tarihi*, Cilt: IV, Ankara 1340, s. 21; Ayrıca bkz. Değirmenci, Günhan, *Şehit Sancaktar Mehmetçik Anıtı Temel Atma Töreni Nutukları*, s. 17.

41 Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Ali Fethi [CEBESoy] Bey'in konuşmasının tam metni için bkz. *Ayın Tarihi*, Cilt: IV, Ankara 1340, s. 21-22; Ayrıca bkz. Değirmenci, Günhan, *Şehit Sancaktar Mehmetçik Anıtı Temel Atma Töreni Nutukları*, s. 24-25.

42 Tuncel, *Atatürk ve 30 Ağustos Zaferi'nin İlk Kutlanması*, s. 36-42.

43 Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı ve Başkomutan Gazi Mustafa Kemal [ATATÜRK] Paşa'nın konuşmasının Osmanlıcası için bkz. *Ayın Tarihi*, Cilt: IV, Ankara 1340, s. 23-28; Ayrıca Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nin 31 Ağustos 1924 tarihli nüshası; Konuşmanın günümüz Türkçesine aktarılmış hali için bkz. Günhan, *Şehit Sancaktar Mehmetçik Anıtı Temel Atma Töreni Nutukları*, s. 2-14; Ayrıca yine günümüz Türkçesine aktarılmış hali için bkz. Tuncel, *Atatürk ve 30 Ağustos Zaferi'nin İlk Kutlanması*, s. 49-73.

44 *Ordu Emirnamesi*, No: 55-56, 15 Eylül 1926, s., 9,10,11.

Aynı yıl Milli Savunma Bakanı Recep [PEKER] Bey tarafından yayımlanan genelgede 30 Ağustos Zafer Bayramı'nın kutlanması ile ilgili olarak ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Kutlama yapacak askeri ve idari birimler bu genelge uyarınca kutlama ve anma programlarını düzenleyeceklerdi. Söz konusu genelge şu şekildeydi:

“Kanun-ı mahsus mucibince 30 Ağustos Zafer Bayramı'nın tarz-ı tes'idi hakkında heyet-i vekilece kabul edilmiş olan talimat sureti atidedir. Müstacelen tebligat ve ihzarat yapılarak yev-i mahsusunda muhteviyatının icrası mercu'dur.

26 Ağustos 1926

Müdafaa-i Milliye Vekili

Recep [PEKER]

1 Nisan 1926 tarih ve 795 numaralı Zafer bayramı Kanunu mucibince her sene 30 Ağustos günü yapılacak merasim-i askeriye ve tes'idiyenin esasatı bervech-i zirdir:

1) Merasim mahalli şehid asker abidesinin bulunduğu mevkidir.

a) Bu merasime her sene için tensib edilen kıtat iştirak eder.

b) Merasime usulen abide muntıkasında bulunan ordu müfettişi riyaset eder. İşbu riyaset vazifesi Müdafaa-i Milliye Vekaleti'nin tensib ve işarıyla diğer rüasa-yı askeriye dahi tavsiye edilebilir. Muntıkadaki kolordu kumandanı hazır bulunur. Vaziyet ve icabatına göre muntika civarındaki kumandanlardan hazır bulunacaklar da tesbit edilir.

c) Arzu-yu zatiyeleri ile merasime iştirak edecek zabitan ve memurin ile cemiyetler ahaliye mümkün olan veait ve teshilat mezkur kolordu kumandanlığı tarafından gösterilir.

d) Zevaş vakti mahal-i mezkurda yirmi bir pare top atılır ve hitamında merasim başlar.

e) Reis tarafından Zafer bayramı ve Başkumandan Muharebesi tes'id edilir ve bu zaferin timsal-i mübeccili olan Başkumandanımız ve Reis-i Cumhuriyetimiz Hazretleri için temenniyat ve tebtilatta bulunulur ve daha evvelce tesbit edilen hitabeler sırasıyla irad olunur.

f) Ervah-ı şüheda tekrim edilir.

g) Gecid-i resmi icra edilir.

h) Bu merasime mütaalik teferruat-ı saire daha evvel vazife-i riyaseti ifa eden zat tarafından tanzim ve oradakilere edilmiş olmalıdır.

2) Mevaki-i sairede:

a) Zafer Bayramı günü öğleden evvel mahallin en büyük askeri makam sahibi, garnizondaki zabitan ve mensubin-i askeriye tarafından ziyaret edilir. Alelumum

bu büyük makamât-ı askeriye ve yukarıdan fırkaya kadar kumandanlar kıtalarını tahriren tebrik eder. Halkın ve askerden maada memurin ve teşkilatın ordu namına vuku bulacak ihtiyari tebrik ziyaretleri mahallin en büyük amir-i askeriyesi tarafından kabul edilir.

b) Tebrik ziyaretlerini müteakib bilumum garnizon heyet-i zabitanı askerin muayene nizamında içtima etmiş bulunacağı mahal veya meydana giderler.[İctima mahallinin eğer varsa şehitlik ve askeri abide mevki civarında bulunması mercuhdur. Mamafih maksada muvafık bir yer intihabı mahalli kumandanlara aiddir.] mahallin en büyük kumandanı yüksek sesle muayene nizamındaki askeri tebrik eder. Ba'de içtima mahallinde zabitan ve efrad evvel emirde bir halka teşkil ederler. Mahallin en büyük kumandanının emir ve tensibiyle garnizonun en kıdemsiz zabiti tarafından bu büyük günün ulviyeti ve ordumuzun İstiklal Muharebatındaki menekib-ı kahramanesi ve düşman ordusunun imhasıyla neticelenen Başkumandan Muharebesi'nin tarihçesi yüksek sesle kısa, veziz ve kuvvetli olarak anlatılır. Mezkur izahattan sonra mahallin en büyük kumandanı büyük milli zaferin mübeccel timsali olan Başkumandan Reis-i Cumhuriyet hakkında tebtilat ve temenniyatda bulunur. Şüheda ervahı için takdisatda bulunulur.

c) Bunu müteakib [varsa askeri ve iştirak etmişlerse mülki mektepler] resmi gecid yapılır ve kıtaat ordugahlarına dağılır.

d) Zeval vakti kolordu ve fırka merkezleriyle mevaki-i müstahkemededen, kuvva-i hevaiye müfettişliği karargahı civarında ve sefain-i harbiyeden yirmi bir pare top endaht olunur.

e) Zevalden sonra bir müddet asker istirahat eder. Saat on beşten sonra asker için eğlenceler ve oyunlar ve gece şenlikler ve fener alayları tertib olunur.

f) Zafer Bayramı günü askerin yemeklerinde ten'vi temin edilir.

g) Öğleden evvelki merasime her garnizondaki berri, bahri, hevai ve hidmetten kabil-i tefrik jandarmalar birlikte iştirak ederler.

h) Zafer bayramı günü aynı zamanda tayyare cemiyetinin de yevm-i mahsus olduğundan tevhid hareket olunur.

i) Kanun-ı mahsus mucibince Zafer Bayramı günü bilcümle devair ve mektepler tatil edileceği gibi milli ve resmi devair ve mektepler güdüz bayraklarla gece fenerlerle donatılır.

3) Mesarif-i mecbure için Müdafai-i Milliyeye müteferrika tertibinden kıtaat ve müessesata mezuniyet verilir.”

Sonuç

Türk tarihinin önemli dönüm noktalarından ve Türk ordusunun ve Türk milletin var olma mücadelesinin önemli mihenk taşlarından birisi olan Ağustos 1922

tarihinde kazanılan Büyük Zaferi ruhuna ve şanına uygun olarak ve şehitleri anmak amacıyla ilk tören, bizzat zaferin mimarı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın da katılımıyla 1924 yılında yapılmıştır. 1926 yılında ise Büyük Zaferin Türk kara, deniz ve hava kuvvetleri için bayram ilan edildiğine dair bir kanun çıkarılmıştır. Ardından da dönemin Milli Savunma Bakanı Recep [PEKER] Bey imzasıyla yayımlanan genelge ile bu bayramın nasıl kutlanacağı ve ne tür düzen alınacağına dair ayrıntılı bir genelge yayımlanmıştır. 1926 yılından itibaren 30 Ağustos Zafer Bayramı olarak Büyük Zafer anmaları ve kutlamaları yapılmıştır. Bu kutlama ve anma törenleri kimi zaman çok dar kapsamlı olmuş kimi zaman da daha katılımlı ve daha geniş kitlesel hal almıştır.

KAYNAKÇA

- Akalın, Gülseren, “Başkomandanlık Kanununun Dördüncü Defa Uzatılması Sırasında Mustafa Kemal Paşa'nın TBMM'nde Konuşması ve El Konuşması ve El azısıyla Hazırlık Notu”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Cilt: XXII, Sayı: 64-65-66, Ankara, Mart-Temmuz-Kasım 2006, ss. 209-214.
- Akgün, Seçil, Meclis Tutanaklarında Atatürk'ün Başkomandanlığı, *Büyük Zafer ve Sonuçları*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1982, ss. 189-221.
- “Başkomandan Meydan Muharebesi Devr-i Senevisi Merasimi” *Ayin Tarihi*, Cilt: IV, Ankara 1340.
- Baycan, Nusret, “Büyük Taarruz 'da Komuta Kademelerinde Görev Alanlarla Üst Düzeydeki Karargah Subayları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Cilt: IX., Sayı 26, Ankara, Mart 1993, ss. 311-394:
- Baycan, Nusret, “*Türk İstiklal Harbinde Şehit Düşen Subaylar*”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Cilt:IV, Sayı: 12, Ankara, Haziran 1998, ss. 677-740.
- Bayur, Hikmet, “26 Ağustos 1922 Büyük Zaferi'nin Dünya Tarihi Üzerindeki Etkileri”, *Büyük Zafer'in 50. Yıldönümü'ne Armağan*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları, İstanbul 1972, ss.76-94.
- Belen, Fahri, *Büyük Türk Zaferi*, Afyondan İzmir'e, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972.
- Borak, Sadi, Büyük Zafer'in Cephe Gerisi, *Büyük Zafer'in 50. Yıldönümü'ne Armağan*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları, İstanbul 1972, ss. 116-137
- Değirmenci, Nihat, Ali Günhan, *Şehit Sancaktar Mehmetçik Anıtı Temel Atma Töreni Nutukları*, Kütahya 2009.
- Görgülü, İsmet, *On Yıllık Harbin Kadrosu*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu, Ankara 1993.
- Hakimiyet-i Milliye*, 12 Ağustos 1924 ve 18 Ağustos 1924 tarihli nüshalar
- İnan, Afet, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu, Ankara 1991.
- Jaeschke, Gotthard, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili Belgeler*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu, Ankara 1991.
- Ordu Emirnamesi*, Müdafaa-i Milliye Vekaleti, No: 55-56, 15 Eylül 1926, s., 9,10,11.
- Önder, Mehmet, “Akşehir'de Garp Cephesi Karargâhu ve Büyük Taarruz Karargâhu”, *Büyük Zafer'in 50. Yıldönümü'ne Armağan*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları, İstanbul 1972, ss. 255-257.
- Sarıhan, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu, Cilt: IV, Ankara 1996.

Tuncel, Bedrettin, *Atatürk ve 30 Ağustos Zaferi'nin İlk Kutlanması*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1972.

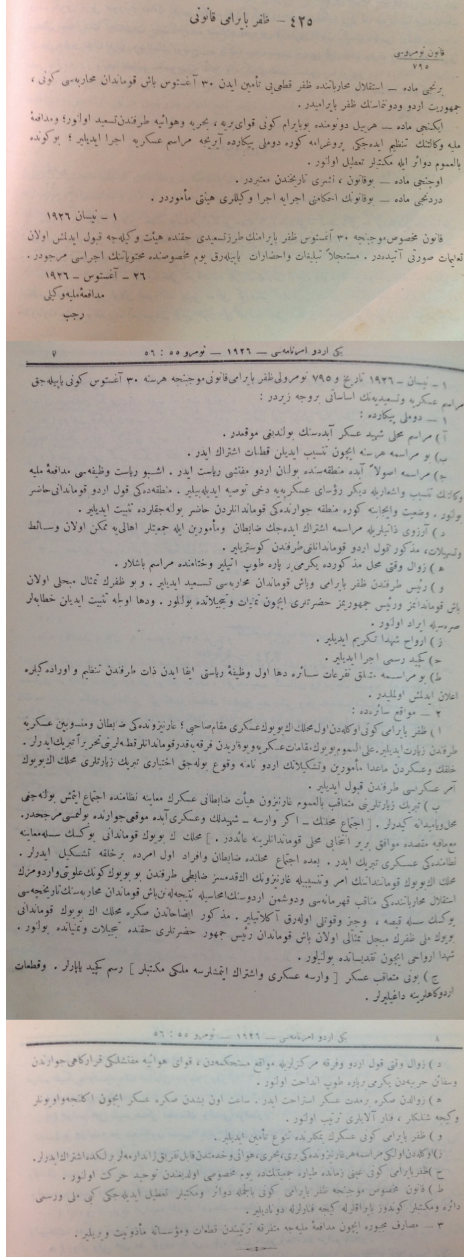
Yalçın, Durmuş- (ve diğerleri), *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000.

Yaman, Ahmet Emin, "Kurtuluş Savaşı Basınında Büyük Zafer", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü, Cilt: XIX, Sayı: 30, Ankara 1998, ss. 239-271.

Yaman, Ahmet Emin, "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Büyük Zafer" *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarihi Bölümü, Cilt: XVI, Sayı: 27, Ankara 1994, ss. 147-171.

EKLER

Ek1: Büyük Zaferin Bayram Olarak Kabul Edilmesi İle İlgili Kanun Belgesi

Ek 2: Konu İle İlgili Gazetelerde Çıkan Bir Haber

دوملو پیکار ظفرینک معناسی ندر؟

«رسمی آبی» بوسوالی اوظفرک استحصالیله عامل اولاندیره صوردی . باشره غازی باشا اولدیغی مالده عصمت ، فرزی ، لاطم باشا لردره آدیغیمز جوبلدریزدوملو پیکار ظفرینک تاریخمیزده برمنترا بربر صبراً تشکیل ایندیغی کومترمکلره در .

غازی باشانک جوان

دوملو پیکار ظفری تورک حیاتده یکی بر دورک باشلانغیبی ، یکی بر حیاک مقدمه سیدر . بو بویوک حاده تک تئبیدی ، اوظفرک استحصالیله

عامل اولان معنوی تورک تئباته . تک دین و شکرانی ادا ایچون بر واسطه دن باشقه بر شی دکادی . حیاتیزده بو بویوک مظهری بزه تمکن قیلان قهرمان محمدجک روحی تقدیس و تعزیرایدیله جکی .

حالیکه محمدجک سزاری اولکده پایبلان بر مراسیده او بینه اهل ایدیلدی . اسنی ذکر ایدیلر بیله اولدن بیلنمیز ، طاعیان و آتکلر شیامایان بر هیولاکي بنت ایدیلر . ظفرک اهیبتدن بنت ایدیلر اوظفرک حقی فاعل محمدجکه بورجی اولدیغیمز منت و شکرانی افاده ایچمی خاطر لرین کتیرمیدیلر .

دوملو پیکارک بوی اول اوزنده متروک ومهل بر سبازه واردی . کلن کینلر اوکا یالکز لاییدر بر نظر آتهرق کیدیلر . یاننده دوروب روحه بر فاتحه کوندرکی بیله دوشونئدیلر . مراسم اولدی ، نظار سوبلندی ، حاضرین هیجان کندی ، فقط محمدجکی دوشون ، خاطر لایان و اولک سزاری تسمید یکن اولادی . مراسم سوکده ناتمام اولونه چی برایش وارمن قیبتدن کنارده دوران قیرک یانه کلدیلر و محمدجک روحه قوری ، کوز یاشسز بر فاتحه او قودیلر .

بو صوق ، بو هیجانسز ، بو معناسز راسه قارشیننده دیگر ملک تارک مجهول عسکر لرینه یایدقاری صیبی ، عصمت ، ماتلی ، حرادلی و هیجانلی مراسمی دوشونئدیکیز

زوالیدر . اوزیم ایچون هر زمان ، هر برده فاتحی دوکش ، بعضاً عصتس بر بادشاهاک موسی ایچون ، بعضاً بر باشانک کینی ایچون

دوکوشمش ، دون عینده ، بوکون آزناوردلنده و نهایت آنادولوییده فاتحی دوکش ، بزه استغلال کبی ، حریت کبی ، جمهوریت کبی قیبی اولجولمه بهجک قیمتدار بر نتیجه هدیه ایتمشدر . فقط بزاوندن کوز یاشسز اسیر کوزور . اوکا قارشی اوظقارمنت ، کوچوک بر شکران حسی دویمنوز . مجهول شهنشک سزاری باشنده یالکز باغری باقی بر آنادولی قادی آغلامش ، یالکز اولغی غائب ایدن بر تورک آناسی کوز یاش . وکش .

قارنره محمدجکه قارشی اولان لاییدیزی کومترمن ایلدی ایچون اشکله رده مجهول عسکره پایبلان مراسیدن بر حینه نقل ایدرورز : « اوزنده بر طوب آرابه سی اوزرینه بوکله تلمش ، سبهاره پوزولو بر جنازه واردی . بو جنازه تک ، اوزرنده هنوز عاربهاک تیزی وازوت دو مانکوقرسی واردی . تابوتک باشنه مجهول عسکر رنکی اوجوق فاسکتی قونئندی . تابوتک ارکیده باشنده قرال ، ولی عهد ، برنسل اولدی حالده باش وکیل ، دیگر وکیلهر ، بویوک نوماندانلر ، آمراللر مختلف صنغفره منسوب کیشملر حرمتله صبرالانغفلدی .

آرقده بویزیکلرجه خلق بر بر لریک اوموزلری اوزندن باشلرنی اوزهرق بو مهیج منظره کورکه چالیشور . لردی . هرکس ملنک منت و شکرانی مجهول قهرمانه عرضه کلدی . قرالندن نغزیه قدر

آقیون قره حصار - دوملی پیکار میدان محاربه سی و اولک صولک صفحه سی اولان بو ۳۰ آغستوس محاربه سی تورک تاریخک الک مهم بر دوتوم نقطه سی تشکیل ایدر . تاریخ ملیمز چوق بویوک چوق بارلاق ظفر لرله دولور . فقط تورک ملنک بوراده احراز ایتدیکی ظفر قدر نتیجه قطعیلی و بوتون تاریخه ، یالکز بزم تاریخزه دکل ، جهان تاریخنه یکی جریان ورمکده قطعی تأثیرلی بر میدان محاربه سی خاطر لایمبورز . هیچ شهه ائمه ملیدرکه یکی تورک دولتنک ، کنج تورک جمهوریتک تملی بوراده ترصین اولوندی ، حیات ایدیه سی بوراده تسوج ایلدی . بو ساحه ده آقن تورک قانری ، بو سباده پرواز ایدن شهید روحلری دولت و جمهوریتک ابدی محافظلریدر . بوراده اساسی وضع ایتدیگمز شهید عسکر ایدیه سی ایشته اوروجلرله برابرنازی آرقداشلرنی تمیل ایده جکدر . بو ایده تورک وطننه کوز دیکه جکله تورک ۳۰ آغستوس کوننده کی آتشی ، سونکوسنی قدرت ازاده سنده کی شدتی خاطر لایه جقدر .

زمان تا ایچکوزدن کلن بر عصیان حسی بوغازیکزه قدر چینیور و باغیر یورسکرز : زوالی مجهول شهید . اوت بزم مجهول شهیدیز ، زوالی ، چوق

Ek 3: Mustafa Kemal [ATATÜRK] Paşa'nın Yaptığı Konuşma

Efendiler!

Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa verdiği kıymetli açıklamalarla burada hazır olanlara Afyonkarahisar-Dumlupınar Meydan Savaşı'nın ve kesin sonuç veren 30 Ağustos Savaşı'nın oluş şekli hakkında bir fikri özetlemişlerdir. Beş gün aralıksız geceli gündüzlü süren en büyük Meydan Savaşı'nın gerçek içeriği bugün verilen açıklamalardan fazla, yarin tarihin hakemleri tarafından, araştırmacıların inceleme araştırma ve kararları okunduğu zaman daha açık, daha belirgin bir şekilde anlaşılacaktır. Beni milletim, Türk milleti, güvenine lâyük görerek bu hareketlerin başında bulundurdu. Bu görev ve işimin mutlu anısını duygulanarak sevinçle ve gururla saklıyorum. Görevlerini milletin vicdanından gelen gerçek ihtiyacına, yalnız onun yüksek fikrine uygun olarak yapmış olanlara özel bir vicdan rahatlığı ile bugün önünüzde bulunurken duyduğum mutluluğu ifade edemem.

Efendiler, tıpkı bugün gibi otuz sekiz yılı Ağustos'unun otuzuncu günü saat ikide, şimdi hep beraber bulunduğumuz bu noktaya gelmiştim. Bu üzerinde bulunduğumuz sirtlarda kahraman on birinci tümenimiz şu karşiki tepelerde savaşa zorunlu kılınan düşmanın ana kuvvetine taarruz için yayılarak ilerlemekte bulunuyordu. Şu gördüğümüz Çal Köyü alevler ve dumanlar içinde yanyordu. Beni buraya kadar getiren itici gücün ne olduğunu anlatmak için hatırladığım bir iki noktayı burada tekrar edeceğim: 29/30 Ağustos gecesi sabaha karşı Batı Cephesi hareketleri şubesi Müdürü Tevfik Bey, alı şıldığı gibi o saate kadar çeşitli karar merkezlerinden ve her taraftan gelen raporlara göre harita üzerinden belirlediği ve gösterdiği genel durumu cephe komutanı İsmet Paşa'ya göstermiş ve o da hemen Paşa'ya göster emriyle Tevfik Bey'i yanına göndermişti. Karahisar'da Belediye dairesinde bana ayrılan odada yatmaktaydım. Beni uyandıran Tevfik Bey'in gösterdiği haritaya baktım, hemen yataktan fırladım. Arkadaşlar, haritada gördüğüm şey şuydu ki, ordularımız düşmanın önemli kuvvetini kuzeyden, güneyden, batıdan kuşatmaya uygun bir durum almış bulunuyorlardı. Şu halde düşündüğümüz ve en büyük sonuçları sağlayacağını beklediğimiz durumlar ortaya çıkıyordu. Hemen Fevzi ve İsmet Paşaları çağırınız, dedim; üçümüz toplandık. Durumu bir daha düşündük ve kesinlikle karar verdik ki, Türk'ün gerçek kurtuluş güneşi 30 Ağustos sabahı ufuktan bütün parlaklığıyla doğacaktır. Bu karara göre ordulara saat 06.30'da yeni emir yazıldı. Fakat durum o kadar önemli, o kadar hız ve şiddet istiyordu ki, bu yazılı emirlerle yetinmek önemi uygun olmazdı. Onun için Fevzi Paşa'dan, Altıntaş ve güneyinden hareket eden ikinci ordumuzun ve bunun daha batısında bulunan atlı kolordumuzun yanına giderek düşüncemize göre hareketleri düzenlemesini kendilerinden rica ettim.

Dördüncü kolordusu ile amaçladığımız düşmanın büyük kısmını güneyden izleyen birinci ordu merkezine de kendim gidecektim. İsmet Paşa'nın merkezde kalıp genel durumu yönetmesini uygun gördüm. Fevzi Paşa'nın kuzeye hareket ederken ben de otomobil ile tren yolunu izleyerek batıya hareket ettim. Akçaşar'da birinci ordu merkezine saat 9'dan önce varmıştım. Ordu komutanına bir taraftan cephenin yazılı emri emanet edilirken, ben de kendisine sözlü olarak durumu anlattım ve dördüncü kolordunun bütün tümenleriyle birlikte şiddetle, işte bu köyün, Çal Köyü'nün batısındaki düşmanın büyük kısmını kuşatacak şekilde savaşa zorlamasını emrettim. Ve ekledim ki, düşman ordusu mutlaka yok edilecektir. Ordu komutanı benim yanımda telefonla Kolordu Komutanı Kemâlettin Sami Paşa'yı buldu. Benim oraya geldiğimi ve emrimin ne olduğunu bildirdi. Bir süre bu merkezde kaldım. Sürekli olarak gelen çeşitli rütbedeki esir subaylarla görüştim. Bunlardan biri kurmay subay idi. Zavallı, verdiği bilgiler ışığında istemeyerek başkomutan görevini alan General Trikopis'in ve İkinci Kolordu Komutanı General Digenis'in de bizim çevirmek istediğimiz çemberin içinde bulunduğunu söylemiş oldu. Hemen yanımda bulunan ordu komutanına: Kemâlettin Paşayı bulunuz, kendisine Trikopis'le beraber bütün düşman generallerini mutlaka esir etmesini söyleyiniz dedim. Bu emir hemen telefonla bildirildi. Zavallı esir subay benim bu emrimi iştir iştirmez sunduğum çayı içemeyerek büyük bir baygınlık geçirdi. Daha fazla bu ordu merkezinde kalamazdım. Savaş durumunu gözümle görmek benim için karşı konulmaz bir ihtiyaç oldu. Ordu komutanını da yanıma alarak Dördüncü Kolordu Komutanının bulunduğu şu yöndeki bir tepeye geldik. (Arpalık civarında).

Çal Köyü batısında ve kuzeyinde patlayan topların gürültülerini işitiyordum. Oradan durumu dürbün ile gözlemeye uğraşmak bana sıkıntılı geldi. Daha ileriye, ateş yerine gitmek için kesin bir zorunluluk ve ihtiyaç duyuyordum ve bu noktayı, şimdi üzerinde bulunduğumuz bu tepeyi gösterdim. Oraya gitmek gereklidir ve buyurun gidelim dedim. Otomobillere atladık bu tepeye gelen yola girdik. Ara sıra yolumuzun soluna düşman mermileri düşüyordu. Dördüncü Kolordu'nun tümenleri doğudan batıya yolumuzu katederek hızlı adımlarla ilerliyorlardı. Biraz önce dediğim gibi saat ikide şuraya çıkmış bulunuyorduk. Düşman kuvvetlerini gündüz gözüyle tamamen kuşatmak ve düşmanın inatla savunduğu savaş alanlarına, süngü saldırılarıyla girerek kesin bir sonuç almak gerekiyordu. Bunun için bütün ordunun büyük özveriyle ilerlemesini ve bütün bataryalarımızın, hatta gizliliğe bakmaksızın, ateş alanlarına girip düşman alanlarını sarsmasını istiyordum. Yanımdaki komutanlar bu görüşümü anlar anlamaz hemen ve en sinirli bir şekilde harekete geçtiler. Yazık ki şimdi ismini hatırlayamadığım, yanımda bulunan bir atlı subayına birkaç kelime not ettirerek düşman alanlarını kuzeyden saran ikinci orduya gönderdim. Ve sözlü olarak burada benden işittiklerini onlara da söylemesini emrettim. Bu subay görevini yapmış ve birkaç saat sonra tekrar yanıma gelerek bilgi de vermişti. On birinci tümenin kahraman komutanı Derviş Bey, kendi ileriye atılarak bütün kuvvetiyle düşman alanına ilerli-

yordu. Kolordu Komutanı Kemâlettin Paşa, güneyden ve batıdan düşmana saldırdığı diğer tümenlerine yeniden şiddetli ve hızlı hareketler için emirlerini ulaştırıyordu. İkinci Ordunun on altıncı ve altmış beşinci tümenleri düşmanla gerçek savaşa girişiyorlar, diğer tümenleri de kuşatma çemberini daraltıyorlardı. Bunları görüyordum. Atlı kolumuzun daha batıdan düşmanın arkasını kesmek üzere bulunduğunu bana haber getiren atlı subay söylemişti.

Arkadaşlar!

Saat ilerledikçe gözlerimin önünde gelişen manzara şu idi: Düşman başkomutanının şu karşıki tepede son gücüyle çırpındığını görüyor gibiydim. Bütün düşman alanlarında büyük bir heyecan ve telaş vardı. Artık toplarının, tüfeklerinin ve mitralyözlerinin ateşlerinde sanki öldürücü kabiliyet kalmamıştı. Bu ovoidan, kuzeyden ve güneyden birbirini izleyen vurucu hatlarımızın, batıya yaklaşan güneşin son ışıklarıyla parlayan süngüleri her an daha ileride görülüyordu. Düşman alanlarını saran bir çember üzerinde yer almış olan bataryalarımızın aralıksız ve amansız ateşleri düşman alanlarını, içinde durulmaz bir cehennem haline getiriyordu. Güneş batıya yaklaştıkça ateşli, kanlı ve ölümlü bir kıyametin kopmak üzere olduğu bütün ruhlarda duyuluyordu. Bir zaman sonra dünyada büyük bir yıkım olacaktı. Ve beklediğimiz kurtuluş güneşinin doğabilmesi için bu yıkım gerekliydi. Karanlıklar içinde bu yıkım gerçekleşmeli idi. Gerçekten gökyüzünün karardığı bir dakikada Türk süngüleri düşman dolu o sırtlara saldırdılar. Artık karşımda bir ordu, bir kuvvet kalmamıştı. Tam olarak yok olmuş perişan bir arta kalan kitle bulunuyordu. Kendilerinin dediği gibi çok korkan ve titreyen, şekilsiz bir kitle, tuhaf bir karmaşa halinde kaçmak için açıklık arıyordu. Artık gecenin koyulaşan ağırlığı, sonucu gözle görmek için güneşin tekrar doğudan doğmasını beklemeyi zorunlu kılıyordu.

Efendiler, ertesi gün tekrar bu savaş alanını dolaştığım zaman, ordumuzun kazandığı zaferin yüceliği ve buna karşılık düşman ordusunun düşürüldüğü felâketin büyüklüğü beni çok duygulandırdı. Karşı sırtların gerilerindeki bütün vadiler, bütün dereler, bütün kapalı kalmış yerler bırakılmış toplarla, otomobillerle ve bitmez tükenmez donatım ve malzeme ile ve bütün bu bırakılan şeylerin aralarında yığınlar oluşturan ölümlerle ve toplanıp merkezlerimize gönderilmekte olan sürü sürü esir gruplarıyla, gerçekten bir kıyamet yerini andırıyordu. Bu dar ateş ve saldırı çemberinden bugün için kurtulabilenler birkaç bin kişilik arta kalanlardan oluşmaktaydı. Fakat onlarda daha büyük Türk çemberi içinden çıkmağa başarılı olamayarak başlarında başkomutanları bulunduğu halde beyaz bayrak çekmeğe zorunlu olmuşlardır.

Efendiler, Ağustosun otuz birinci gününü yaklaşık öğle vaktiydi ki, yine bu Çal Köyünde, yıkık bir evin avlusu içinde İsmet Paşa ve Fevzi Paşa ile buluştuk. Kırık kağıt arabalarının döşeme ve oklarına ilişerek bundan sonraki durumu düşündük. Kazandığımız meydan savaşının bütün seferi sona erdirebilecek bir kararlılık ve önemde olduğunda birleştik. Şimdi Bursa yönünde çekilen düşman kuvvetlerini yok etmekle birlikte, bütün orduyla dinlenmeden İzmir'e yürüyecektik.

Efendiler, bugünden sonra İzmir’de “Akdeniz”i, Mudanya’da “Marmara”yı görmek için 8-9 günlük bir zaman yeterli gelmiştir. Fakat hatırlatmalıyım ki bugüne, bu üzerinde bulunduğumuz tepeye, bu yanık Çal Köyü’ne gelebilmek için yalnız Sakarya’dan başlayarak harcadığımız zaman tam bir yıldır. Fakat bu belirlediğimiz zaferi hazırlayabilmek için bir yılı çok bulmazsınız sanırım. Çünkü efendiler, savaş ve özellikle meydan savaşı yalnız karşı karşıya gelen iki ordunun çarpışması değildir; Milletlerin çarpışmasıdır. Meydan savaşı milletlerin tüm varlıklarıyla, ilim ve fen sahasındaki dereceleriyle, ahlâklarıyla, kültürleriyle, kısaca bütün maddî ve manevî güç ve iyi huylarıyla ve her türlü araçlarla çarpıştığı bir sınav sahasıdır. Bu sahada, çarpışan milletlerin gerçek kuvvet ve kıymetleri ölçülür. Sonuç yalnız beden gücünün değil, bütün kuvvetlerin, özellikle ahlâkî ve kültürel kuvvetin yükselmesini gerçekleştirme derecesine vardırır. Bu nedenle meydan savaşında yenilen taraf milletçe ve memleketçe, bütün maddî ve manevî varlığı ile yenilmiş sayılır. Böyle bir sonun ne kadar korkunç olabileceğini tahmin edersiniz. Yok olup gitmek, yalnız savaş sahasında bulunan orduya ait kalmaz. Asıl ordunun ait olduğu millet, korkunç sonlara uğrar. Tarih, başlarındaki hükümdarların, hırslı politikacıların birtakım hayalî isteklerle, aracı yerine düşen işgalci orduların, işgalci milletlerin uğradığı bu şekil korkunç sonlarla doludur.

Efendiler, Türk vatanını almak düşüncesini, Türk’ü esir etmek hayalini genel, ortak bir düşünce haline koymağa çalışanların da hak ettikleri sonda kurtulamamış olduklarını gözlerimizle gördük. Efendiler, kendilerine bir milletin geleceği emanet edilen adamlar, milletin kuvvet ve gücünü yalnız ve ancak yine milletin gerçek ve kabul edilir yararlar elde etmesi yolunda kullanmakla sorumlu olduklarını bir an hatırlarından çıkarmamalıdır. Bu adamlar düşünmelidirler ki, bir memleketi ele geçirip işgal etmek, o memleketlerin sahiplerine hükmetmek için yeterli değildir. Bir milletin ruhu baskı altına alınmadıkça, bir milletin kararlılığı ve iradesi kırılmadıkça, o millete hükmetmenin imkânı yoktur. Halbuki yüzyılların çocuğu olan bu millî ruh, kalıcı ve sürekli bir millî iradeye hiçbir kuvvet karşı koyamaz.

Hükmedilmek istenmeyen bir milleti, esaret altında tutmayı başaracak kadar kuvvetli zorbarlar artık bu dünya yüzünde kalmamıştır. Türk milleti son çarpışmalarıyla, özellikle burada kazandığı zaferle, kazandığı kararlılık ve irade ile herkesçe bilinen bu gerçekleri bir defa daha tarihin sinesine çelik kalemle kazınmış bulunuyor.

Efendiler, Afyonkarahisar-Dumlupınar Meydan Savaşı ve onun son safhası olan bu 30 Ağustos Savaşı, Türk tarihinin en önemli dönüm noktasını oluşturur. Millî tarihimiz çok büyük ve çok parlak zaferlerle doludur. Fakat Türk milletinin burada kazandığı zafer kadar kesin sonuçlu yalnız bizim tarihimize değil, dünya tarihine yeni bir yön vermekte kesin etkili bir meydan savaşı hatırlamıyorum.

Hiç şüphe etmemelidir ki, yeni Türk devletinin, genç Türk Cumhuriyeti’nin temeli burada sağlamlaştırılmış oldu. Sonsuz hayatı burada taçlandırıldı. Bu sahada akan Türk kanları, bu gökyüzünde uçan şehit ruhları devlet ve cumhuriyetimizin sonsuz

koruyucularıdır. Burada gerçeklerini söylediğimiz “Şehit Asker” âbidesi işte o ruhları, o ruhlarla beraber gazi arkadaşlarını, özverili ve kahraman Türk milletini temsil edecektir. Bu âbide Türk vatanına göz dikeceklere Türk’ün 30 Ağustos günündeki ateşini, süngüsünü, saldırısını, gücü ve iradesindeki şiddeti hatırlatacaktır.

Efendiler, bu büyük zaferin çeşitli unsurları üstünde en önemlisi ve büyüğü, Türk milletinin kayıtsız şartsız egemenliğini eline almış olmasıdır. Bu olayın tarihimizde ve bütün dünyada ne büyük, ne verimli bir inkılâp olduğunu anlatmaya gerek görmem. Milletimizin uzun yüzyıllardan beri hanlar, hakanlar, sultanlar, halifeler elinde, onların yönetim ve baskısı altında ne kadar ezildiğini, onların hürsurlarını sağlama yolunda ne kadar büyük felâketlere ve zararlar uğradığını düşünürsek, milletimizin egemenliğini eline almış olması olayının, bütün büyüklüğü ve önemi gözleriniz önünde canlanır. Gerçi büyük zaferin ertesi gününe kadar İstanbul’da halife ve sultan adı altında bir şahıs ve onun işgâl ettiği hilâfet ve saltanat ünvanı ile bir makam vardı. Fakat bu zaferden sonra millet o makamları ve o makam sahiplerini hak ettikleri sona ulaştırdı.

Efendiler, millî egemenlik öyle bir ışıktır ki, onun karşısında zincirler erir, taç ve tahtlar yanar, yok olur. Milletlerin esareti üzerine kurulmuş olan kurumlar, her tarafta yıkılmaya mahkûmdurlar. Avrupa’nın ortasından, ta doğunun diğer ucundaki binlerce senelik memleketlere bakacak olursak, Osmanlı İmparatorluğu’nun hak ettiği sonu daha güzel anlayabiliriz.

Arkadaşlar, saraylarının içinde Türk’ten başka unsurlara dayanarak, düşmanlarla birleşerek Anadolu’nun, Türklüğün karşısında yürüyen çürümüş gölge adamlarının Türk vatanından sürülmeleri, düşmanların denize dökülmesinden daha kurtarıcı bir harekettir. Türk milletinin atalarının kutlu emâneti olan bu topraklarda tam anlamıyla efendi olarak yaşaması; ancak o lüzumsuz ve manasız olmaktan başka, varlıkları tam zarar ve felâket olan makamların yok edilmesiyle mümkün olabilirdi.

Efendiler, onlar yüzünden Türk vatanının ve Türk milletinin geçirdiği acıları, üzüntüleri hissetmemiş bir ferdimiz yoktur. Bu kadar üzüntüler ve kötülükler geçirdikten sonra elbette Türk öğrenmiştir ki, vatani yeniden yapmak ve orada mutlu ve hür yaşayabilmek için mutlaka egemenliğine sahip kalmak ve Cumhuriyet bayrağı altında bütün çocuklarını toplu ve dikkatli bulundurmamak gereklidir.

Efendiler, yüzyıllardan beri inleyen, fakat baskıcıların, aldatanların, bilgisizlerin oluşturdukları engellerle yürek parçalayan sesini milletin kulağına duyuramayan zavallı vatan bugün diyor ki; can kulağınızı, bağrında en derin üzüntüler duymuş annenizin samimî sözlerine sürekli açık bulundurunuz. Efendiler, Asya’da, Avrupa’da, Afrika’da hükmedici olma güç ve kabiliyetini göstermiş olan atalarımız, zamanında bu sesi duymaktan geri çevrilmemiş olsalardı; Türk topluluğunun, Türk idealinin, Türk çıkarlarının korunmuş ve çoğaltılmış olacağı anavatanı bugünkü parçalanmış şekilde mi miras alırdık.

Efendiler, artık vatan imar istiyor, zenginlik ve refah istiyor. İlim ve hüner, yüksek medeniyet, hür düşünce ve hür zihniyet istiyor. Şeref, namus, istiklâl, gerçek varlık... Vatan bu isteklerini tamamen ve hızla yerine getirmek için kurallı ve gerçek bir şekilde çalışmayı emreder.

Efendiler! Yüzyıllardan beri Türkiye'yi yönetenler çok şeyler düşünmüşlerdir; fakat yalnız bir şeyi düşünmemişlerdir: Türkiye'yi. Bu düşüncesizlik yüzünden Türk vatanının, Türk milletinin uğradığı zararları ancak bir şekilde giderebiliriz: O da artık Türkiye'de Türkiye'den başka bir şey düşünmemek. Ancak bu düşünceyle hareket ederek her türlü kurtuluş ve mutluluk hedeflerine ulaşabiliriz. Bizim milletimiz vatan için, özgürlüğü ve egemenliği için özverili bir halktır; bunu ispat etti. Milletimiz yaptığı inkılapların kararlı savunucusudur da. Benliğinde bu iyi huylar yerleşmiş bir milleti yürümekte olduğu doğru yoldan hiçbir kimse, hiçbir kuvvet alıkoymamaz.

Efendiler! Milletimiz egemenliğini eline aldığı gün, bilmeyen kalmamıştır, en karanlık kötülüklerin, en derin uçurumu kenarında bulunuyordu. Maddî kuvveti yıpratılmış, savunma araçları elinden alınmış, mânevî dünyası, kutsal saydıkları saldırıya uğramış üzücü bir durumda bulunuyordu. Bütün bunlara rağmen varlığını ve istiklâlini kurtarmağa karar verdi. Bu kararında başarı sağlayabilmek için bütün milletin kendine bir hedef ve hareket seçmesi gerekiyordu. Bütün milletin, o hedef üzerinde mutlaka başarı sağlamayı amaç kabul etmesi gerekiyordu. Millet bütün varlığıyla bütün özverisi ile, bütün inancı ile o hedefe beraber yürümeli ve mutlaka başarılı olmalıydı. Efendiler, o hedef burasıydı. Amaç olan başarı, burada kazanılan zaferdi.

Efendiler! Milletimiz bundan sonraki işinde de başarılı olabilmek için, millî hedefini bütün açıklık ve kesinlikle, bütün vatandaşların gözündeki ve yüreğinde bütün parlaklığı ile belirlemiş bulunuyor. İsterseniz benim burada hedef dediğim şeyi, siz milletin ideali olarak adlandırınız. Fakat bu unvanı verirken dikkat ediniz ki, hayal olan bir anlama kendimizi kaptırmayalım.

Efendiler! Milletimizin hedefi, milletimizin ideali; bütün dünyada tam anlamı ile çağdaş bir sosyal toplum olmaktır. Bilirsiniz ki, dünyada her toplumun varlığı, kıymeti, özgürlük ve kurtuluş hakkı, sahip olduğu öze uygun yapacağı çağdaş eserlerle mümkün olur. Uygur eser oluşturmak yeteneğinden yoksun olan milletler, hürriyet ve kurtuluşlarından ayrılmaya mahkûmdurlar. İnsanlık tarihi baştanbaca bu söylediklerimi doğrulamaktadır. Uygurluk yolunda yürümek ve başarılı olmak, hayatın şartıdır. Bu yol üzerinde bekleyenler veyahut bu yol üzerinde ileri değil geriye bakmak bilgisizliği ve dikkatsizliğinde bulunanlar, uygarlığın çoşan seli altında boğulmaya mahkûmdurlar.

Efendiler! Çağdaşlık yolunda başarı yenilenmeye bağlıdır. Sosyal hayatta, iktisadî hayatta ilim ve fen alanında başarılı olmak için tek olgunlaşma ve yükselme yolu

budur. Hayat ve dirliğe hükmeden emirlerin, zaman ile değişme, olgunlaşma ve yenilenmesi zorunludur. Uygarlığın buluşları, fennin harikaları, dünyayı şekilden şekle geçirttiği bir dönemde, yüzyıllık eskimiş düşüncelerle, geçmişe tapınmakla varlığını korumak mümkün değildir. Uygarlıktan söz ederken şunu da kesinlikle söylemeliyim ki, uygarlığın temeli, yükselmenin ve kuvvetin temeli, aile hayatındadır. Bu hayatta kötülük, mutlaka sosyal, iktisadî, siyasal güçsüzlüğü gerektirir. Aileyi oluşturan kadın ve erkek unsurların doğal haklarına sahip olmaları, aile görevlerini idareye yeterli bulunmaları gereklerdendir.

Efendiler! Milletimiz burada belirlediğimiz büyük zaferden daha önemli bir görev peşindedir. O zaferin anlaşılması milletimizin iktisat alanındaki başarılarıyla mümkün olacaktır. Bilirsiniz ki, ekonomik açıdan zayıf bir yapı fakirlikten kurtulamaz, kuvvetli bir uygarlığa, refah ve mutluluğa kavuşamaz, sosyal ve siyasal felâketlerden yakasını kurtaramaz. Memleketin yönetimindeki başarı da, ekonomisinde edinilen bilgiler derecesiyle uygun olur. Hiçbir medenî devlet yoktur ki, ordu ve donanmasından önce iktisadını düşünmüş olmasın. Memleket ve istiklâl savunması için varlığı gerekli olan bütün kuvvetler ve araçlar ekonominin genişleme ve açılmasıyla mükemmel olabilir.

Milletimizin özünde bulunan kuvvetli karakter, sarsılmaz irade, ateşli milliyetçilik, iktisadî başarıdan kaynaklanacak verimlerle de hak ettiği derecede desteklenmek zorundadır. Yüzyılın içindeki mücadelede milletimizi başarılı kılacak bir ekonomik hayat sağlanmasını amaç edinen genel öğretim ve eğitim sistemlerimiz, her gün daha çok geliştirecek ve elbette başarılı olacaktır.

Efendiler! Artık bugün hayat ve insanlık gerekleri bütün gerçekliğiyle ortaya çıkmıştır. Bunlara karşı olan söylentiler ahlâk ve inanca uymaz. Gerçek ortaya çıkınca yalan ortadan kalkar. Boş sözler, uydurmalar kafalardan çıkmalıdır. Her türlü yükselme ve olgunlaşma yeteneği olan milletimizin, sosyal ve fikrî inkulâp adımlarını kısaltmak isteyen engeller derhal yok edilmelidir. Efendiler! Son sözlerimi özellikle memleketimizin gençliğine yöneltmek istiyorum:

Gençler! Cesaretimizi destekleyen ve devam ettiren sizsiniz. Siz almakta olduğunuz eğitim ve anlayış ile insanlık yüksek karakterinin, vatan sevgisinin, düşünce hürriyetinin en kıymetli örneği olacaksınız.

Ey yükselen nesil! Gelecek sizindir. Cumhuriyeti biz kurduk, onu yükseltecek ve devam ettirecek sizsiniz.

Arkadaşlar, bu gazilik ve şehitlik diyarını terk ederken “Şehit Asker”i hep beraber saygıyla selâmlayalım.